

Naxçıvanın iqlim və torpaq resurslarının kənd təsərrüfatının inkişafında rolu

Aynur İbrahimova¹

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296871>

Xülasə

Məqalədə Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqlim və torpaq resursları, onların kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından qiymətləndirilməsindən bəhs edilir. İlk öncə iqlim və torpaq əmələgəlmə ünsürləri qeyd edilmiş, onların növlərinin şaquli qurşaqlıq qanununa uyğun sırası verilmişdir. Hündürlüklər üzrə temperatur və yağıntının dəyişməsi, onların orta illik miqdarı, torpaq örtüyünün şaquli qurşaqlıq qanununa tabe olması faktorları da nəzərə alınmışdır. Kənd təsərrüfatına uyğun bitkilərin seçilməsi, əkmə vaxtının müəyyən edilməsində iqlim amilinin nəzərə alınması, vegetasiya dövründə fəal temperaturların cəmi və onun əkinçiliyin inkişafında rolu da həmçinin məqalədə qeyd edilir. Nəticədə isə son statistik məlumatlar əsasında kənd təsərrüfatının müasir səciyyəsi qeyd edilmiş, statistik təhlillər verilmiş və inkişafının perspektiv istiqamətləri qeyd edilmişdir. Təsərrüfat kompleksinin inkişafında dövlət proqramlarının qəbul olunması və irəli sürülən perspektivlər, təsərrüfatın inkişafına qoyulan investisiyalar regionda kənd təsərrüfatının inkişafına şərait yaradacaqdır.

Açar sözlər: coğrafi mövqe, ərazinin relyefi, vegetasiya dövrü, məhsuldarlıq, məhsul istehsalı, əkin sahələri

Abstract

The article deals with the assessment of climate and land resources of Nakhchivan Autonomous Republic, and their agricultural development. First of all, the elements of climate and soil formation were mentioned, and their types were arranged according to the law of vertical belt. Changes in temperature and precipitation by altitude, their average annual amount, and the factors of land cover subjecting to the vertical belt law were also taken into account. Selection of suitable plants for agriculture, consideration of the climate factor in determining planting time, sum of active temperatures during the growing season and its role in the development of agriculture are also mentioned in the article. As a result, based on the latest statistical data, the modern characteristics of agriculture were noted, statistical analyzes were given, and the prospective directions of its development were noted. Adoption of state programs in the development of the farm complex and the proposed prospects, investments in the development of the farm will create conditions for the development of agriculture in the region

Keywords: geographical position, relief of the area, vegetation period, productivity, crop production, cultivated areas

¹ Magistrant, Bakı Dövlət Universiteti, aynibr4@gmail.com

Giriş

Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqliminin hərtərəfli tədqiqi, onun təsərrüfat kompleksi baxımından əhəmiyyəti, müasir dövrdə iqlim ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi praktik problemlərdəndir. Təsərrüfat komplekslərinin ərazi təşkili baxımından iqlim amilinin dəyərləndirilməsi iqtisadi inkişafda təbii resurs amilinin nəzərə alınmasının vacibliyindən xəbər verir.

İqlim amili kənd təsərrüfatı işlərinin aparılması, becərilən bitkilərin seçilməsi, məhsuldarlığının təyin olması, kənd təsərrüfatının ixtisaslaşma istiqamətlərinin təyin olunması, sənaye obyektlərinin qurulması və inkişafında əhəmiyyətlidir. Təsərrüfatda iqlim amilini səciyyələndirərkən onun temperatur rejimi, rütubətlənmə şəraiti, yağıntıların orta illik miqdarı, vegetasiya dövründə olan fəal temperaturların cəmi, qar örtüyünün davam etmə müddəti və qalınlığına önəm verilir. Bunun üçün ilk öncə iqlimin formalaşmasına təsir göstərən amilləri müəyyən etmək lazımdır.

Naxçıvanın iqliminin formalaşmasına təsir göstərən əsas amillərə ərazinin coğrafi mövqeyi və relyefi daxildir. İqliminin kontinentallığı ilə Respublikamızın digər rayonlarından fərqlənən Naxçıvan hər tərəfdən dağ silsilələri ilə əhatə olunmuşdur. Şərqdən, şimaldan və şimal-şərqdən Zəngəzur və Dərələyəz silsilələri, cənubdan İran yaylası ilə əhatə olunması, okean və dənizlərdən uzaq yerləşməsi ərazinin iqlimində kontinentallığı formalaşdıran əsas amillərdəndir.

Bunlarla əlaqədar olaraq Naxçıvanda iqlimin formalaşmasında əhəmiyyətli rolu olan əsas amillər sırasına günəş radiasiyasının bolluğu, atmosfer sirkulyasiyasının mürəkkəbliyini aid etmək lazımdır. Metereoloji üsürlərin özünəməxsus rejimi də relyef amilinin təsiri nəticəsində yaranır. Bu üsürlərə temperatur, təzyiq, rütubət, yağıntı, küləklər və s. aiddir.

Günəşli saatların illik miqdarı Azərbaycanın digər rayonlarının orta göstəricisindən daha çox olub, düzənliklərdə 2600-2800 saat, orta dağlıqda 2600 saat, yüksək dağlıqda isə 2000-2400 saat təşkil edir. İllik radiasiya balansı ərazidə 25-45 kkal m², günəş radiasiyasının miqdarı isə 140-160 kkal sm² təşkil edir. Havanın temperaturu ərazidə bitkiçiliyin inkişafı üçün əsas şərtidir.

Belə ki Arazboyu düzənliklərdə 10°C-dən yuxarı temperaturlar cəmi 4420°C-yə çatır. Bunun yüksək olması həmin ərazidən ildə 2 dəfə məhsul götürülməsinə şərait yaradır. Havanın orta illik temperaturu düzənliklərdə 12,5-14,8°, orta dağlıq qurşaqlarda 11,5-5,5°, zirvələrdə isə 1,5- -2,5° arasında dəyişir. Qışda temperatur -2-4,3°, yay aylarında isə 27-29°-yə çatır. Ərazidə gedən güclü radiasiya soyumasının təsiriylə mütləq minimum temperatur -29-31°, qızmar yay günlərində mütləq maksimum temperatur isə 42-43°-yə yüksələ bilər. Yanvar ayının orta sutkalıq temperaturu -5,5-6,5° arasında dəyişir. (Naxçıvanı tanıyaq 2017, 26)

Cədvəl 1. Hündürlüklər üzrə havanın orta illik maksimum və minimum temperaturu

T°, h(m)	1000	1500	2000	2500	3000	3500
Orta illik	11.8	8.6	5.4	2.2	-1.0	-4.2
Orta mütləq maksimum	40	35	31	26	21	16
Orta mütləq minimum	-18	-20	-22	-25	-27	-29

Qeyd: Babayev S, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Coğrafiyası 1999, səh. 46

İl ərzində şaxtasız günlər 200-230 gün təşkil edir. İlkin şaxtalar oktyabrın sonu noyabrın əvvəli

başlayır. Son günləri isə aprelin axırlarına təsadüf edir. Noyabr mart ayları ərzində -30°-yə qədər şaxtalar olur.

Temperaturla birgə yağıntılar da kənd təsərrüfatının inkişafında önəmli rol oynayır.

Yağıntının miqdarı da relyefdən asılı olaraq dəyişir və şaquli qurşaqlıq qanuna tabedir. Belə ki alçaq dağlıq və düzənlik ərazilərdə il ərzində 200-400, dağlarda isə 600-800 mm yağıntı müşahidə edilir. Maksimum yağıntı may və noyabr aylarında, minimum yağıntı isə avqust və dekabr ayında düşür. Qar örtüyü oktyabrın sonlarından yüksək dağlıq ərazilərdə formalaşır və aprel ayınadək qala bilir. Qar örtüyünün orta hündürlüyü 23-25 sm, bəzi vaxtlarda isə 50-70° arasında dəyişə bilər. Nisbi rütubətin illik miqdarı 55-65%, yay aylarında bundan az, qış aylarında 70%-ə çatır.

Cədvəl 2. Yüksəklikdən asılı olaraq yağıntıların fəsilələr üzrə paylanması

Fəsilələr h(m)	1000	1500	2000	2500	3000	3500
Yaz	120	200	260	320	300	270
Yay	40	60	80	110	130	100
Payız	90	110	140	180	170	150
Qış	70	100	150	140	120	100

Qeyd: Babayev S, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Coğrafiyası 1999, səh. 49

Cədvəldən görüldüyü kimi Muxtar Respublikamızın ərazisində ən çox yağıntını yüksək dağlıq ərazilər alır. Ən çox yaz fəslində düşən yağıntıların orta illik miqdarı isə 320 mm təşkil edir. Yüksək dağlıq ərazilər 2100 m-dən 3906 m-dək dəyişir. (S.Babayevə görə) Ən çox yağıntı 2500 m hündürlüyündə olan ərazilərə düşür. Ən az yağıntı isə yay fəslində alçaq dağlıq ərazidən orta dağlığa keçid hündürlüyündə yerləşən ərazilərə düşür ki, bu ərazilərin də hündürlüyü 1500 m-dir. Burada yağıntı 40 mm-ə qədər enə bilər.

Muxtar Respublikamızın əkinçiliyin inkişafı ilə fərqlənən zonası Şərur-Ordubad düzənliyidir. Bu ərazi Naxçıvanın ən az yağıntı düşən zonasıdır. Yağıntıların miqdarı təqribən 250-300 mm təşkil edir. Buna görə də suvarma əkinçiliyi geniş yayılmışdır. Yağıntının maksimum miqdarı yüksək dağlıq ərazilərə düşür. 2400-2500 m yüksəkliklərdə təqribən 700-800 mm yağıntı düşür. Yüksək dağlıq ərazilər daha çox maldarlığın inkişafı üçün əlverişli zonalardır.

Naxçıvan küləklərin sayına görə Respublikamızın digər rayonlarından seçilir. Culfa Ordubad düzənliyi isə küləkli günlərin sayına və miqdarına görə Muxtar Respublikanın digər ərazilərindən öndədir. Güclü küləklər Culfada 30, Babəkdə 34 dəfə təkrarlanırsa əgər, bu rəqəm Ordubadda 11, Şahbuzda 7 dəfə baş verir. Araz dərəsində qış aylarında əsən "Silyan" küləyi bu düzənlikdə küləklərin sürəti və gücünün çox olmasından xəbər verir. Yüksək dağ zirvələrində radiasiya soyuması baş verir. Burada formalaşan hava kütlələri aşağı doğru enməyə başlayır və Araz dərəsinə toplaşır. Burada yerli "antisiklon" yaradan küləklər qış vaxtlarında çovğunlar yaradır və ən çox yanvar, mart aylarında əsir. Araz dərəsinə aid olan Culfa – Ordubad düzənliyində küləklərin sürəti 26-29 m/san-yə çatır.

Aprel sentyabr aylarında əsən külək isə "ağ yel" adlanır. Bu dövrdə isti, bürkülü hava temperaturun artması və rütubətin azalması ilə nəticələnir. Aydın və buludsuz havalar isti yay günlərində təkrarlanır. Bu da əkinçiliyin inkişafına mənfi təsir göstərir.

Naxçıvanın iqlim ehtiyatları regionun sənaye və kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından əhəmiyyətlidir. Tipik dağlıq əraziyə malik olan Naxçıvanda iqlim tipləri də yüksəklik qanununa

uyğun paylanmışdır. 600-1100 m yüksəklikləri yarımşəhra quru çöl iqlimi əhatə edir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz yarımşəhra zonasına aid olan iqlim ünsürləri burada tütün, üzüm, xına əkinlərinin, bostan-tərəvəz və meyvə bağlarının inkişaf etməsi üçün əlverişli şərait yaradır. 1100-1600 metrələr arasında yayı quraq keçən soyuq iqlimin hakim olması, illik yağıntının nisbətən çox olması, radiasiya və temperatur amili burada əkinçiliyin inkişafına şərait yaradır.

1600-2500 metrələr arasını əhatə edən orta dağlıq qurşağın iqliminə nəzər yetirsək alçaqdağlıq və düzənlik ərazilərdən yayın sərin və nisbətən rütubətli olması ilə fərqləndiyini görürük. İqlimin yuxarıda qeyd etdiyimiz ünsürləri bu ərazilərdə yazlıq arpa buğda, çətənə, kartof, çuğundur kimi bitkilərin yetişdirilməsinə şərait yaradır.

2500 metrdən etibarən yüksək dağlıq ərazilər başlayır və qışı quraq keçən soyuq iqlimin formalaşır. 3000 metrdən etibarən isə dağ tundra iqlimi formalaşır. İqtisadi cəhətdən bu ərazilər yay otlaqları kimi istifadə edilir və heyvandarlığın inkişafı üçün şərait yaradır. Bunu aşağıdakı cədvəldən də aydın görə bilərik.

Cədvəl 3. Naxçıvan Muxtar Respublikasında təsərrüfatın təbii qurşaqlar üzrə inkişafının ümumi qanunauyğunluqları

Sıra nömrəsi	Yüksəklik qurşaqları	Sahəsi (km ilə)	Təsərrüfat sahələrinin yerləşdirilməsinin qiymətləndirilməsi
1.	Arazboyu düzənliklər (600-1200 m)	1720 km	Tütün, bostan-tərəvəz və yem bitkilərinin yetişdirilməsi üçün əlverişlidir.
2.	Alçaq dağlıq qurşaq (1200-1800 m)	1600 km	Tütün, meyvə, üzüm, tərəvəz, şəkər çuğunduru, taxıl bitkiləri ilə yanaşı arıçılığın və kurort turizmin inkişafı üçün əlverişlidir
3.	Orta dağlıq qurşaq (1800-2500 m)	1523 km	Bağcılığın, ətlik-südlük heyvandarlığın və yem bitkilərinin yetişdirilməsi, kurort turizmin inkişafı üçün iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun hesab edilir
4.	Yüksək dağlıq qurşaq (2500-3000)	523 km	Heyvandarlığın, yay otlaqlarının istifadəsi kimi və kurort turizmin inkişafı üçün əlverişli hesab edilir.
5.	İstifadəsiz qalan	124 km	Yararsız sahələr
	CƏMİ	5500 km	

Qeyd: Naxçıvan Coğrafiyası 2018, s.27

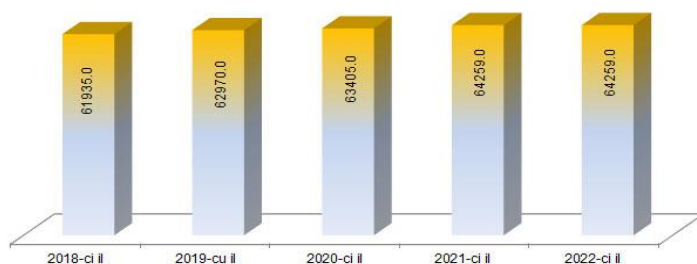
Cədvəldən də görüldüyü kimi ən çox istifadə edilən sahələr Arazboyu sahələrdir. Sahəsi 1720 km² -dir. Ən çox əkilən bitkilər taxıl və yem bitkiləridir. Həmin ərazinin iqlimi, bol radiasiya və günəş işığı əkinçiliyin inkişafı üçün şərait yaradır. İlin çox hissəsinin şaxtasız keçməsi burada istisvən bitkilərin əkilməsi üçün imkanlar açır. Kənd təsərrüfatının önəmli sahəsi olan əkinçilik qədim və ənənəvi sahə olduğundan əhalinin böyük bir qismi əkinçiliklə məşğul olur. Əkinçilikdə istifadə olunmayan sahələr isə qış otlaqları kimi heyvandarlığın inkişafında əhəmiyyətlidir.

Kənd təsərrüfatının iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilməsi və ərazi təşkilində əhəmiyyətli rol oynayan təbii resurslardan biri də torpaq ehtiyatlarıdır. Ümumi torpaq fondu Naxçıvanda 550 min 275 hektardır. Bu Respublikanın torpaq fondunun 6,3 %-nə bərabərdir. Onun 30%-i kənd təsərrüfatına yararlıdır. Muxtar Respublikada 164 min 269 ha təşkil edən bu torpaqların 35%-i suvarılan torpaqlardır.

Muxtar Respublikada ümumi torpaq fondunun 186 min 131 hektarı dövlət, 307 min 657 hektarı bələdiyyə, 56 min 487 hektarı isə xüsusi mülkiyyətə aiddir. (*Naxçıvan Coğrafiyası 2018, 226*)

Naxçıvanın torpaqları şaquli qurşaqlıq qanununa uyğun paylanmışdır. Düzənliklərdən (Arazboyu) yüksək dağlıq ərazilər və dağ silsilələrinə (Zəngəzur, Dərələyəz) doğru torpaq örtüyünün dəyişməsinə rast gəlinir. Düzən ərazilərdə əsasən boz torpaqlar yayılmışdır. Bu torpaqlar yayılan ərazi özünün kontinental iqlimi və zəif bitki örtüyü ilə digər qurşaqların torpaqlarından fərqlənir. Təbii münbitliyi aşağı olub şoranlaşmış və şorakətləşmiş torpaqlar yayılmışdır.

Dağlara doğru qalxdıqca bu torpaqlar boz-qonur və şabalıdı torpaqlarla əvəz olunur. Alçaqdağlıq və ortadağlıq ərazilərdə yayılan açıq dağ-şabalıdı və dağ şabalıdı torpaqlar qəhvəyi dağ-meşə, bəzi ərazilərdə tala halında yayılmış dağ qara torpaqları ilə əvəz olunur. Yüksək dağlıq ərazilərdə isə bu torpaqlar dağ-çəmən torpaqları ilə əvəz edilir.

Sxem 1. Cari əkin sahələri (min tonla)

Qeyd: Sxem Naxçıvan Muxtar Respublikası Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının torpaqlarında deqradasiya hallarına rast gəlinir ki, bunun da yaranmasına əsas səbəb şoranlaşma və şorakətləşmə amilləridir. Torpaqların deqradasiyası Arazboyu sahələrdə daha çox yayılmışdır. Onun səbəbi həmin ərazilərdə qrunt sularının səthə yaxın yerləşməsi, betonlama işlərinin həyata keçirilmədiyi və duzlu süxurların səthə çıxdığı ərazilərdə rast gəlinir.

2022-ci ilin yanvar-iyun aylarında Naxçıvanda 64259 hektar sahədə əkinçilik aparılmışdır. Bu da kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların 38%-ni təşkil edir. 33466 hektar sahədə taxıl əkilmişdir ki, bunun da 32567 hektarı payızlıq, 899 hektarı isə yazlıq taxıldır. Taxıl zəmilərinin 21378 hektarında buğda, 12088 hektarında isə arpa əkilmişdir. 2021-ci illə müqayisədə taxıl əkini sahəsi 745 hektar artmışdır. (*Naxçıvan M/R, Dövlət Statistika komitəsi, 2022*)

Bu aylar ərzində qarğıdalı əkin sahəsi 1348 hektar, kartof əkini sahələri isə 3481 hektar olmuşdur. 2021-ci illə müqayisədə kartof əkinləri 11 hektar artmışdır.

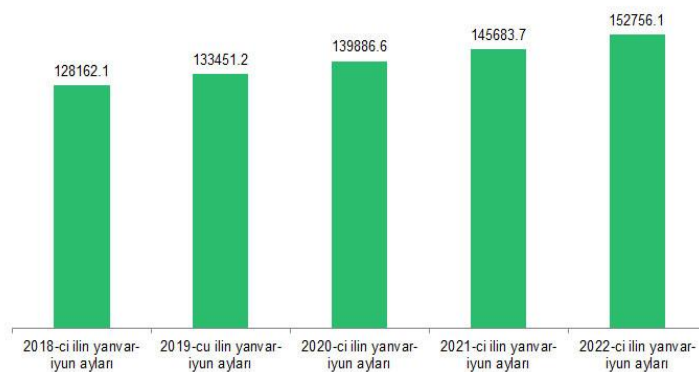
2022-ci ildə Naxçıvanda tütünçülüyün inkişafı üçün əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Babək,

Kəngərli və Culfa rayonlarının iqlim şəraiti burada tütünün inkişafı üçün əlverişlidir. Ümumilikdə 74 hektar sahədə tütün əkilmişdir.

Otlaqlar heyvandarlığın inkişafı üçün əhəmiyyətli amildir. Yay mövsümündə yay otlaqları, qış mövsümündə isə qış otlaqları kimi istifadə edilir. Yay otlaqları əsasən dağlıq ərazilərdə, qış otlaqları isə düzənlik ərazilərdə yerləşir. Regionda istifadə edilən otlaqların sahəsi 107 min 768 hektardır. Bu da kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların 66%-i deməkdir.

Maldarlıq sahəsində də əhəmiyyətli irəliləyişlər baş vermişdir. 2022-ci ilin ilk 6 ayında maldarlıq sahəsində qaramalın dayı 130970 baş olmuşdur ki, bu da 01.07.2021 göstəricilərinə görə 1,6% artmışdır. 2022-ci ilin iyulunda qoyun və keçilərin sayı 832114 baş olmuşdur. Bu da 01.07.2021 tarixinə aid olan statistik göstəricilərlə müqayisədə 1,9% artmışdır.

2022-ci ilin ilk 6 ayı 13978 ton ət istehsal olunmuşdur ki bu da 2021-ci ilin ilk 6 ayı ilə müqayisədə 6,9% çoxdur. Buna müvafiq olaraq 2022-ci ilin 1-ci rübündə 51907 ton süd istehsal olunmuşdur ki bu fa 2021-ci illə müqayisədə 1,5% çoxdur.

Sxem 2: Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu, min manat

Qeyd: Sxem Naxçıvan Muxtar Respublikası Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən tərtib edilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında kənd təsərrüfatının inkişafı sahəsində müvafiq qanunlar qəbul edilir və həyata keçirilir. Naxçıvanda kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafının təmin olunması, istehsal olunan məhsulların ixrac potensialının artırılması və kənd təsərrüfatı istehsalına əsaslanan emal müəssisələrinin qurulması məqsədilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisin sədrinin 2021-ci il 29 mart tarixli sərəncamı ilə "2021-2025-ci illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı və ixracının stimullaşdırılmasına dair Dövlət Proqramı" təsdiq edilmişdir. (AZƏRTAC, 01.11.2021,1)

2022-ci ilin yanvar-iyul aylarında kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 152756,1 min manat təşkil etmişdir ki, bu da 2021-ci ilin ilk 6 ayı ilə müqayisədə 4% artım deməkdir. 2018-ci ildə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsulu ilə müqayisədə isə 19% artım deməkdir. Bu da onu göstərir ki, təbii resurslardan istifadə sahəsində, kənd təsərrüfatında təbii resursların dəyərləndirilməsi və tətbiqinə aid təstiq edilən dövlət proqramları uğurla icra edilir və Naxçıvanda kənd təsərrüfatı sahəsi inkişaf edir.

Cədvəl 4. 2021-ci il statistikasına əsasən kənd təsərrüfatı bitkilərinin təhlil sxemi

Kənd təsərrüfatı bitkiləri	Buğda	Arpa	Tütün	Dən üçün günəbaxan	Meyvə və giləmeyvə	Dənli və dənli paxlalı	Üzüm	Kartof
Əkin sahələri (ha ilə)	20930	11791	52.4	169	5457.1	35847	1524	3470
İstehsal (ton ilə)	67474	35898	94.3	397.3	53114	126405.4	17098	54689
Məhsuldarlıq (sent/ha ilə)	32.2	30.4	18	23.5	105.2	35,3	121.9	157.6

Qeyd: Cədvəl Naxçıvan Muxtar Respublikasının Statistika komitəsinin məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldə qeyd olunan statistik məlumatlara əsasən qeyd edə bilərik ki, iqlim və torpaq resursları kənd təsərrüfatı məhsullarının orta məhsuldarlığına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Məhsuldarlıq 1 ha əraziyə düşən məhsulun həcmi olub, sent/ha ilə hesablanır. Məhsuldarlığın yüksək olmasının əsas göstəricilərindən biri də yüksək aqrotexniki qulluğun olmasıdır. Məhsul yığımından sonra əkin sahəsində torpağın hazırlanması, şumlanması aqrotexniki qulluğa misal ola bilər. Biçindən sonra şumlanmanın gecikdirilməsi torpağın nəmliyinin azalmasına, orada iri kəltənlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Bu da iqtisadi səmərəliliyin aşağı düşməsinə səbəb olur.

Bunları nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, Naxçıvanda məhsuldarlığın yüksək olmasının bir neçə səbəbi var.

- Torpaqlara yüksək aqrotexniki qulluğun olması
- Keyfiyyətli toxum sortlarından istifadə edilməsi
- Kənd təsərrüfatı işləri zamanı iqlim ehtiyatlarının düzgün qiymətləndirilməsi

2016-cı illə müqayisədə 2021-ci ildə taxıl əkin sahələri 1,03 dəfə (3%), ümumi yığım 1,09 dəfə (9%), məhsuldarlıq isə 1.06 dəfə (6 %) artmışdır. Dənli və dənli paxlalı bitkilərdə də artım tempi illər üzrə dəyişmişdir. Onların əkin sahəsi 1,01 dəfə (1%), ümumi yığım 1,13 dəfə (13%), məhsuldarlıq isə 1.12 dəfə (12%) artmışdır. Texniki bitkilərin illər üzrə təhlil qrafiki isə çox mürəkkəb olmuşdur. Belə ki 2011-ci ildə şəkər çuğunduru əkin sahəsi 1852 ha təşkil edirdisə, 2012-ci ildən bu yana məhsul əkin, istehsalı və məhsuldarlığında iqtisadi durğunluq baş vermişdir. Tütün əkinləri 2017-ci ildə 9 ha idisə, hazırda 52.4 ha-dır. Bu da onu göstərir ki keçən 4 il ərzində tütün əkin sahələri 5 dəfədən çox artmışdır. Dən üçün günəbaxan əkinləri 2019-cu ilədək artım qrafikini izləsə də 2020-ci ildə əkin sahəsi 132 ha azalmış, 2021-ci ildə isə 11 ha artmışdır. Ümumi məhsuldarlıqda isə artım tendensiyası müşahidə olunur.

Tədqiqat metodu.

Məqalədə statistik metoddan istifadə olunmuşdur. Son illərin statistik məlumatları əsasında regionda əkin sahələri, ümumi yığım və bitkilərin məhsuldarlığı qeyd edilmişdir. Müqayisəli təhlil metodundan istifadə edərək son 5 ildə taxıl və dənli bitkilərin həmin təhlil sxemləri

arasındaki fərqlər təhlil edilmişdir. Buna əsaslanaraq ümumi nəticə qeyd edilmişdir.

Nəticə

- Məqalədə qeyd edilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, hazırda təbii resursların davamlı inkişaf baxımından dəyərləndirilməsi və təsərrüfat kompleksinə təsiri önəmli faktordur. Bu təbii resurslar sırasına iqlim və torpaq örtüyü də aiddir. İqlim və torpaq örtüyü Muxtar Respublika əhalisinin qədim və ənənəvi sahəsi olan kənd təsərrüfatının inkişafına şərait yaradır.
- Regionda kənd təsərrüfatının inkişaf etdirmək üçün ilk öncə ərazinin relyefini, temperatur və yağıntının şaquli qurşaqlıq qanununa uyğun dəyişməsi və onların orta illik miqdarını, günəşli və küləkli günlərin sayını, vegetasiya dövründə fəal temperaturların cəmini, qar örtüyü və davam etmə müddətini nəzərə almaq lazımdır.
- Təbii resursların nəzərə alınması regionda kənd təsərrüfatı sahəsindən yüksək keyfiyyətli məhsul almağa, ərazidən səmərəli istifadə etməyə və heyvandarlığı yemlə təmin etməyə şərait yaradır. Bəçirilən bitkilərin seçilməsi və kənd təsərrüfatının ixtisaslaşmasını təyin edilməsi üçün də iqlim və torpaq ehtiyatlarının dəyərləndirilməsi lazımdır.
- Regionda iqlim və torpaq resurslarının qiymətləndirilməsi və kənd təsərrüfatının inkişafı üçün qərarlar qəbul edilir, dövlət proqramları tətbiq edilir və bu proqramların icrası layiqincə həyata keçirilir. Təbii resurs potensialının qiymətləndirilməsi, kənd təsərrüfatının inkişafı üçün iqlim və torpaq ehtiyatlarının dəyərləndirilməsi dövlət əhəmiyyətli qərarların qəbulu və proqramların icrası gələcəkdə də regionda kənd təsərrüfatının inkişafına şərait yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin rəsmi internet sahifəsi
<https://www.economy.gov.az/az>

AZƏRTAC, Naxçivanda aqrar sahə uğurla inkişaf etdirilir (01.11.2021).
https://azertag.az/xeber/Naxchivanda_aqrar_sahə_uğurla_inkisaf_etdirilir-1914142

Babayev. S Naxçıvan Muxtar Respublikasının Coğrafiyası (1999), Bakı Elm

Həsənov.Ə.M Naxçıvan MR-in təbii sərvətləri və onlardan istifadə yolları Bakı-2001, Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet saytı.
<http://www.statistika.nmr.az/>

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədrinin Fərmanı (29.03.2019). Naxçıvan Muxtar Respublikasında 2019-2023-cü illərdə sosial iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının təsdiq

edilməsi barədə

http://www.alimeclis.az/index.php?option=com_content&view=article&id=338:naxcvan-muxtar-respublikasnn-2019-2023-cue-illrd-sosial-iqtisadi-inkiyf-doevlt-programnn-tdiq-edilmsi-bard&catid=37:frmanlar&Itemid=88

Məmmədov Z, Naxçıvanın təbii sərvətləri 1993, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı

Naxçıvan Coğrafiyası (2018) II cild

Naxçıvan Muxtar Respublikası (2001) Bakı – “Elm” – 2001,

Naxçıvan Muxtar Respublikası Statistika komitəsi, 2022-ci ilin yanvar-iyun aylarında Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafı.

Naxçıvanı tanıyaq (2017), Bakı – Mürtəcim